

МИЛОСАВ БАБОВИЋ (Београд)

ЛИК ВУКА КАРАЦИЋА У ЗОГОВИЋЕВОЈ „КЊАЖЕСКОЈ КАНЦЕЛАРИЈИ”

Јубилеји нису погодни тренуци за оцењивање културног наслеђа, јер је њихов карактер првенствено манифестациони. Општеприхваћена је пракса да се сабирају позитивни доприноси. А права научна оцена не може бити једнозначна. И најсветлија стваралачка личност није без сенке. Човек без сенке постоји само у Андерсоновој бајци.

У тематски круг збирке „Књажеска канцеларија” песник Зоговић је увео и Вука Караџића и то у дуги строј гоњених и жртава кнеза Милоша Обреновића. Али, и поред темељних знања о Вукову делу и његовом значају, није га изједначио, са људима који од поноса и пркоса кнежевој сили страдају и губе главе. Вук је нешто између незадовољника и „логнишије” па и кад критикује, чини то „што учтивије може” те оставља утисак да више саветује кнеза како да боље влада, што никако није могло бити корисно за српски народ, чији је примарни интерес био у обарању кнежеве деспотије. На ауторову концепцију Вукова лика свакако је морао утицати и факат што је овај даровити сведок првог српског устанка написао књигу о Милошу Обреновићу и његовим заслугама, а не о Караџићу. Вук је сервилан према кнезу Милошу и после његовог обарања са власти и истеривања из Србије, зато Измаил Срезњевски тоном прекора пише: „Жалосно је што Вук губи страшно много времена код Милоша, а што ће од тога спасти сам бог зна”. Разлози да је наш сиромашни просветитељ и вечити дужник желео да помоћ од богатог кнеза искористи „на ползу отечеству” за песника нису могли бити оправдање, јер управо у искушењу човек показује ко је. Међутим, Вукова судбина објективно је давала Зоговићу могућност да Србију Обрено-

вића сними из новог ракурса: погледом човека који је остварио контакт се европском културом и схватио да њена светлост може потискивати балканску непосвећеност прво *књигом*. Зато је у жижи прве песме о Вуку — књига:

„Јеванђељија превод на српски, о празној рађен кеси,
с губљењем вида рађен — за основ српској књизи. . .”

Три дана је она у књажевској канцеларији, три дана Вук долази са надом да ће је кнез прихватити као основу српској просвети, али као у митовима, трећи дан је судбоносан, трећег дана долази зло: са „лотпрдом и злоћом на лицу” кнез је Вуку довикнуо — „Сиктер!” Песников су коментар кнежевог поступка стихови:

„Књаз не зна читати. А исти тај народњи збори језик.
Ал и за њега све моје о ,вражјој јоти’ виси.”

Међутим, иако то није експлиците казано, песма наводи на размишљање да Вуков покушај просвећивања нису осујетили само кнежева неписменост и црквено-православни отпор према „католичкој” јоти. Потребно је указати на однос исказа „књаз народњи језик збори” и речи „сиктер”. Оцена Вукова подухвата и пресуда изречени су т у р с к о м речју, што изазива нове конотације. Турцима је одговарало да раја буде заостала, таква се лакше одржавала у покорности. А Милош је наставио исту политику, и мада „народњи језик збори”, он у ствари и мисли и говори „свом” народу — *турским језиком*. Овом ироничном паралелом као да је Зоговић хтео да се реваншира кнезу за увреду нанету Вуку описом „Уста ни српска, ни српско произносу”.

У завршним строфама сатирични тон нараста. Мада је кнез неправедно пресудио књизи, та одлука има изванредан ранг — кнежевска је. А после избацивања из књажевске канцеларије „Јеванђељије” не може више прекорачити њен праг, и сада зависи од воље *писара и пандура!* То је свет „Од свих начела једино вјеран ћару”, али, како се Вук јада, „Они су Србији вјернији од два мене”, јер пале чибук и перу ноге самом Господару! Скала вредности конституише се мерилима полтронства. Зато турски шпијун Павле Радак добија кнежеву „опроштајницу” а Вук — *сиктер!* Међутим, једна од намера песникових свакако је била да овим парадоксом изрази парадоксални живот Кнежевине.

Друга песма о Вуку иницирана је фамозним текстом његовог пасоша. Смишљан у духу шегачења, текст је условио тон *пародије* у песми, Истовремено је још снажнији остварени *парадокс*. Јер, пасош као факат може бити *знак европеизације* у Кнежевини. Међутим, одмах се открива сва *наопакоост* његове балканске трансформације. Пре свега, замишљен је као додатна казна Вуковом истеривању. Није писан у канцеларији, већ састављан у „оцаклији”, где су се надметали у духовитости кнез и свита, која

„слатко блеји“, јер то је услов да се буде у свити. Поред тога, „јавно је прочитан у суду“. Суд, институција правде и људских права, у Крагујевцу је позорница „комендије“. Главна рубрика у пасошу, лични опис, чини срчку песме. Строфе од четврте до десете *гротеска* су, остварена елементима народне метафорике:

„Нос — модри патлиџан, уста — чарапин започетак.
Особитих знакова нема. Но кад се одостраг поглед баџи,
нога му једна изгледа краћа. Ал њему то не смета
да брзо стругне, да брзо стигне сланој шаџи.

Полази на скелу за Земун, с тојагом и три торбе,
а отлен док му тојага траје, којом убада као шишом.
И с којом је, камчећи свукуд, проскитуњао по Јевропе,
пола Русије — руски пензионер и Дон Кишот“.

Стално читаочево осећање да се обесни и докони ругају беспомоћном ништи извесну духовитост текста. Вукова хромост, штака и сиротињски пртљак нису предмет за подсмех. Тиме песник сугерира закључак да *недостојни исмевају праву вредност*. Вуково упознавање универзитета у Јени, Лајпцигу, Петрограду, за кнеза и свиту је „скитарање во Јевропи“. Они неће да схвате да овај Вук није некадашњи писар „харамбаше Ђурте и Хајдук-Вељков“. Истина, у свити је постојао један члан, који је могао схватити и другачије оценити Вука, бечки ђак др Стејић, али он се из свите издваја једино тиме што је само он могао смислити Вуку надимак „Дон Кихот“. Важније је истаћи да је надимак семантизован: и Стејић је, дакле, Вукову борбу за језик, бележење народних песама, сматрао *донкихотизмом*. У „прилошку“ пасошу, народној афористици (*корача као просут; да стигне сланој шаџи*) придружиле су се псовке: *саката жура, чурук, скверна фигура, кад подобан житном калу*. Зато природно настаје питање: чиме је Вук заслужио овакав испраћај из отаџбине? Уз познате разлоге, Зоговићеви стихови додају и ове:

„Вук Стефановић Караџић, одскоро из Дробњака,
мада је, Јадранин родом, с тршићког брда сишо.
У младости козар, а сад граматичарска српска снага.
У ствари, руски пензионер и Дон Кишот. . .“

Вуково незаборављање црногорског порекла и руска пензија јаки су разлози да га кнез Милош омрзне. Јер мрзео је дубоко и Црну Гору и Русију. Али пред моћном Русијом морао је да метанише, па је обе мржње искаљивао на Црној Гори. Завидео је што њени господари нису били неписмени „трговци“, већ пјесници и свеци. И што не владају батином него ауторитетом храбрости и мудрости. Што је сваки Црногорац био готов да главу да бранећи их, у чему се огледало јединство интереса владара и народа. Црна

Гора је за околне народе била живи пример да се може опстајати без вазалства Турцима и самим тим стални укор Милошевој колаборацији. Зато кнез у свакој прилици настоји да је омаловажи. Мојсију Зечевићу саветује да Васојевићи „наду у пушку нипошто не полажу”, предлаже му свој рецепт да „покорношћу милост од Султана получе”, а, пре свега, да не склапају савез са Црном гором, јер:

„Коме Црногорци помоћи могу? Нек краду турска крда, нек ‚рате‘ за Русе. . . Али нека се ману Брда. . .”

завршни стих открива и „првородни” црногорски грех и Милошеве територијалне претензије да Хас и Брда прикључни Кнежевини. Посебно је мржњу према Црној Гори испољио у песми-писму вођи буне Хусеин-бегу Градашчевићу, чију наду на савез са Његошем назива „будалаштином”, и злуродо га пита:

„Шта вам Црна Гора помоћи може у олуји
коју цар крене? Шта је она? Празне руке.
Празна гладна слава. Грабеж крвав.”

Значајно је да не само Русија већ ни Аустрија, чак ни Турска, нису постављале Милошево питање: Шта је Црна Гора? Знале су шта је! Она славу никад није замишљала као крда претиле стоке или оке дуката. Да славу стварају паре, Ротшилд би стао испред Мојсија и Колумба. Милошево багателисање славе говори у ствари о њему, а не о вредностима које чине славу.

Могао је кнез бити киван на Вука и зато што је у њему будио комплекс инфериорности. Вук је скупио песме о подвизима и јунацима времена Буне на дахије, а кнез је знао да њега тамо нема! Поштени Вишњић није му хтео доћи; осећао је да је епско време прошло. „А како је и могао доћи у Србију где је господарио М. О. који је издао Стојана Чупића Турцима да га убију”,¹ писао је честити Владан Недић. Његов закључак односи се логички на све Карађорђевој војводе и капетане које је Милош заједно са Турцима поубијао. Они су ушли у песму, а Милош тамо место није могао купити окама дуката, као хатишериф! А био је лаком на ласкање, како сведочи Милан Б. Милићевић.

Чудно се понаша извређани и понижени Вук: у њему нема ни гнева ни жеље да се освети. Очевидно, боравећи уз кнеза Милоша и сам се заразио његовим рачунцилуком, па је све мерио аршином користи и штете.

Тако га је доживео Зоговић и оживео у „Књажеској канцеларији”.

Најзад, Зоговићева поетика садржи извесну критичку дистанцу према Вуковој реформи језика. У „Књажеској канцеларији”

¹ Владан Недић, Вукови певачи, Нови Сад 1981, 25.

упадљива је фреквентност русизма и славносрпске фразеологије. То је, с једне стране, диктирала протоколарна грађа и потреба архаизације певања, али, с друге стране, и песниково уверење да тај лексички фонд у целини није требало одбацити, јер је био функционалнији у исказивању мисли и емоција од народног језика на тадањем нивоу развитка. У овом питању Зоговић стоји уз Његоша, који је, по мишљењу Миодрага Поповића „у „Горском вијенцу“ прекорачио многе вуковске језичке норме“ и чак „срушио све вуковске пуританске бране“.² И доиста, песнички језик „Луче микрокосма“ и „Горског вијенца“ надмашају поезију Бранка Радичевића не само због несразмере песничких талената њихових већ и зато што се Његош користио свеукупним богатством лексике и народног и књижевног језика, а Бранко се, под утицајем Вукова бечког круга, програмски одрекао једног његовог експресивног сегмента.

Милосав БАБОВИЋ

ОБРАЗ ВУКА КАРАДЖИЧА В „КНЯЖЕСКОИ КАНЦЕЛАРИИ“ ЗОГОВИЧА

Резюме

В многопланний сюжет поэмы „Княжеская канцелария“ Зогович ввел и судьбу основоположника сербского просвещения — Вука Стефановича Караджича. Но хотя он и числится среди жертв деспотизма князя Милоша, поэт не равняет его с теми вожаками и воинами Первого сербского восстания, не примирившимися с вазальным положением Сербии, и в силу этого ставшими жертвами тирана.

Отдавая Вуку должное, Зогович раскрывает драму реформатора, соприкоснувшегося с европейской культурой, но не смогшего ее внедрить в почву отсталого отечества; драму человека „губы которого перешептали наш эпос целиком“ и волей-неволей должны были целовать кровавую руку князя.

Зогович, однако, не только как поэт, а и как специалист, не одбряет полностью реформу языка, проведенную Вуком. В этом отношении он разделяет позицию Негоша, который в своих лучших поэтических творениях „Луче микрокосмоса“ и „Горном венке“ не отказывался от словянизмов и русизмов, а пользовался всем богатством и народного и тогдашнего литературного языка.

² Миодраг Поповић, Историја српске књижевности, Романтизам, Београд 1968, 303.

